

з різнохарактерністю об'єднань і груп людей" [1, с. 103]. З точки зору побудови владної структури особливо важливим став процес створення політичних партій, рухів та інших соціальних об'єднань як суб'єктів політичного впливу. Необхідно також зауважити, що найкраще та найповніше відносини політичного впливу розвиваються в громадянському суспільстві.

Розглянувши основні підходи до визначення політичного впливу, що зустрічаються у вітчизняній та зарубіжній літературі та проаналізувавши їх, можемо стверджувати, що дане нами визначення об'єднує в собі позитивні ознаки даних іншими науковцями визначень та не наслідують найпоширеніші недоліки. Крім того, власне прийняття авторитету за основу впливу політичного та чітке визначення ненасильницького характеру дії впливу є основними відмінними ознаками нашого визначення. Саме ці характеристики і створюють широке теоретико-методологічне поле для подальшого опрацювання категорії політичного впливу.

1. "ТЕХНОЛОГИЯ ВЛАСТИ" (философско-политический анализ) / РАН Институт философии; Отв. ред. Р.И. Соколова. – М., 1995. – 163 с. 2. Словарь современного русского литературного языка. – Т.1. – М.: АН СССР, 1959. – 767 с. 3. СЛОВАРЬ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ТЕРМИНОВ И ПОНЯТИЙ С ИХ АНГЛИЙСКИМИ ЭКВИВАЛЕНТАМИ з сайту www.auditoruim.ru. 4. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Ред. академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 410 с. 5. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 368 с. 6. Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ власти. – Т.1.: Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом "БАХРАХ", 1999. – 244 с. 7. Цит. за Гуменюк О.Є. Психологія впливу: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 304 с. 8. Сидоренко Е.В. Личностное влияние и противостояние чуждому влиянию // Психология влияния. – СПб.: Питер, 2000, – 203 с. 9. Гуменюк О.Є. Психологія впливу: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 304 с. 10. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Генеза, 1999. – 608 с.

УДК 172.3(477)

О. Волинець

РЕЛІГІЯ В СИСТЕМІ СВІТОГЛЯДНО-МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

© Волинець О., 2007

З'ясовується суспільна функція релігії та церкви у вирішенні численних проблем духовного, релігійного та морально-етичного порядку, притаманних перехідному українському соціуму.

The article deals with social function of religion and Church in the solution of the numerous problems of spiritual, religious, moral and ethical kind, which characterize Ukrainian society in transition period.

Сьогодні в Україні утворився світоглядний, а до певної міри й ідеологічний вакуум. Досі не має певної світоглядної концепції, яка б стала методологічною базою державотворчого процесу. Навпаки, зустрічаємо діаметрально протилежні погляди на мораль, реформи, ринок. Різноманітний спектр думок, характерний для демократичного суспільства, не може, однак, в умовах відсутності

загальнонародної державотворчої і світоглядної концепції забезпечити єдність народу, без якої неможлива загальнонаціональна, політична і державна єдність.

Негативний досвід політичної діяльності у колишньому СРСР, складовою частиною якого була УРСР, зумовлює необхідність перегляду духовно-світоглядних підходів до сфери політики. Ведеться пошук стратегічного напрямку розвитку, альтернативних цінностей, які б відіграли інтегративну роль в українському суспільстві. Саме світогляд як пріоритетна якість суспільства має передувати у державотворчих та законодавчих процесах, бо саме він закладає морально-етичні підвалини майбутнього суспільства. Відтак заміна атеїстичного світогляду теогуманістичним може покласти край застосуванню сили у політиці і початок здійснення її на принципах демократизму та ненасильства. Впровадження принципу теогуманізму як світоглядної домінанти суспільства можливе лише за умови оптимальної співпраці держави, суспільства та церкви, оскільки ні держава, ні церква самостійно не можуть успішно виконувати функцію морально-духовного виховання своїх громадян. Саме мораль у найширшому своєму розумінні та вимірі є універсальною властивістю людської діяльності, вираженням значущості усіх видів людських зусиль; це є "ідеальне обличчя суб'єктів соціуму" [13, с. 130]. Життя кожної суспільної істоти вирішальною мірою залежить від надійних моральних засад, а надійність моралі визначається передусім її укоріненням у певній релігії [7, с. 58].

Церкву як інстанцію, що проголошує сенс буття та моральні цінності, не може замінити будь-яка інша державна інституція. Саме церква значною мірою визначає нормативні вартості та мотиваційні імпульси, що змушують людину відчувати відповідальність за суспільство і державу. Побудована на засадах свободи, правова держава живиться моральними, культурними та духовними вартостями, які традиційно і систематично культивуються церквою. Недостатня оцінка вартостей суспільством може чималою мірою призвести до того, що масове усвідомлення цінностей відбувається важко й неповно, а подекуди воно й зовсім відсутнє [5, с. 95]. Запроваджені державою регулятори (приклад – Кримінальне право), не можуть компенсувати брак цінностей. Часто політики говорять про державу, про інституції, а не бачать, що держава – це не щось абстрактне, а той народ, що живе тут повсякчас, який або вихований на справжніх людських вартостях, або не вихований на них. Власне радянська держава, керуючись ідеологією комунізму, прагнула створити новий світ і новий тип людини – ідейної, національно байдужої, відданої вождям і готової для них на все. Борючись з "пережитками" минулого в свідомості, з індивідуалізмом, з релігією, переслідуючи духовність у всіх її проявах, культивуючи людину черству і байдужу, держава відкинула моральний бар'єр. На думку Є. Сверстюка: "Ніхто навмисно моралі не руйнував – зруйновано основу, на якій тримається споруда моралі. Ця основа – Абсолют" [10, с. 47].

Відомо, що в комуністичній УРСР ідеологія займала найвище місце у піраміді цінностей, підпорядковуючи собі всі інші компоненти, зокрема, мораль. За допомогою тотальної індоктринізації здійснювалась глибинна ідеологізація усього суспільства. Зауважимо, що комуністична ідеологія за своїм змістом не була універсальною. Вона сприймалась лише певною частиною суспільства і викликала протистояння їй в іншій частині соціуму. Антихристиянські доктрини, які нехтують ідеалами добра, правди, справедливості, а також ідеології антидержавні, деструктивного характеру, які зазіхають на цілісність та незалежність Української держави, не мають права на виправдання плюралізмом і повинні бути засуджені з позиції християнського гуманізму та громадянського патріотизму. Щодо вузькогрупових доктрин ідеологічного, політичного чи релігійного характеру, допускаючи плюралізм як політико-ідеологічного, так і релігійно- конфесійного характеру, все ж, на нашу думку, оцінювати їх необхідно з точки зору того, наскільки вони відповідають, по-перше, абсолютним християнським есхатологічним цінностям, по-друге, ідеології державотворення (ідеалу служіння Україні). Власне здоровий патріотизм дає здорове національне життя і творить здорові державні органи. Стати без застережень в обороні

Батьківщини і її прав – це здорове і природне явище у житті кожного добропорядного громадянина. Байдужість до справ свого народу, Батьківщини – це “брак шляхетних національних почуттів, це брак християнської любові” [14, с. 114].

Патріотизм – це християнська і загальнолюдська чеснота, важливий щабель у шкалі духовних вартостей, і коли цього щабля немає, тоді людина часто не може подолати прірви, щоб досягнути найвищий ідеал, яким є Бог. У такому випадку людина губиться, потрапляє у порожнечу і стає далеким від життя утопістом або безідейним нігілістом. Як зазначає В. Краус, коли в суспільстві панують міцні державні структури, проявів нігілізму майже не спостерігається. Нігілізм у політичній сфері проявляється лише тоді, коли суспільні інституції втрачають силу [5, с. 93]. Отже, щоб позбутись негативних наслідків комуністичної системи, яка спустошила нас внутрішньо, атакувала релігію і усяку вільну, творчу думку, проголосила тріумф матеріалізму і знищила духовні підвалини культури, необхідним є відродження людини як ядра складного і болісного процесу економічних, суспільних і політичних перетворень. Варто зауважити, що покращання економічного, соціального і духовного стану суспільства вимагає постійного морального самовдосконалення, яке є не лише внутрішньою потребою людини. Йому можуть сприяти і політичні рішення та правові норми, звичайно за умови, що вони прийняті на основі морально-етичних цінностей, носіями яких є церква. Саме церква не тільки може, а й повинна стати справжнім духовним провідником нашого суспільства, активно включаючись у боротьбу з усіма проявами деморалізації суспільного життя. Неможливо недооцінювати участь церкви у розбудові громадянського суспільства, яка полягає у покращанні моралі владних структур та у вирішенні численних соціальних проблем. Церква як інституційований вияв християнської релігії формує систему ідей і цінностей, які можуть бути прийняті суспільством у сенсі засадничих умов його відродження. Ця система передбачає кардинальну зміну моральних аспектів життєдіяльності кожної особистості та суспільства загалом.

Більш чи менш чіткі етичні уявлення, що виражаються у формі норм (заповідей), присутні у кожній релігії. Людина, котра дотримується морально-етичних норм, сама виявляється нормою. У християнстві акцент зміщується з окремих норм на ідеальний образ людини. Граничне вираження ця логіка досягає в ідеї Боговтілення, а образ Боголюдини стає ідеалом досконалості. На думку К.І. Люїса: “вартість людини не в ній самій. Вона лише здатна вмістити, отримати цінність, і отримує її від Христа” [6, с. 231]. Отже, підходячи до людини з євангелізаційною місією, церква ставиться до кожної особистості як до символу, в якому схований глибокий богословський, божественний зміст. А символ – це та дійсність, правдиве, вічне значення якої передається через дочасний, конкретний вимір, який є невід’ємною частиною її самої. Отже, основою християнської моралі є богословська антропологія. Під неперервним впливом Божої волі людина шукає конкретних форм активності, підпорядковуючи свою діяльність моралі. Д. Степовик виділяє три чинники, які, на його думку, уневажнюють примат Божої волі в сучасній Україні, серед яких: прихований атеїзм, релігійний фанатизм і зумовлена ним конфесійна нетолерантність та християнський лібералізм [11, с. 186–187].

Згідно зі світським підходом до виховання особистості мірилом унормованості поведінки є її відповідність соціальним нормам, тобто вимогам суспільства, до якого належить індивід. Цивілізоване суспільство гармонійно поєднує загальнолюдські, національні та моральні норми – вартості, які змушена свідомо привласнити кожна особистість. Виховна тактика щодо рівня розвитку особистісних цінностей має полягати у забезпеченні їх прояву як трансцендентного відношення. При цьому шлях формування особистісних цінностей, який успішно може бути інструментований науково обґрунтованою технологією, має полягати у сходженні від конкретного до загального.

Спектр ціннісного простору надзвичайно широкий і включає в себе такі фундаментальні вартості, як: сім’я, безпека, матеріальний стан, освіта, престиж, духовність, релігія. Саме остання

визначається як особлива ціннісна сфера людини, а релігійність українського народу характеризується як домінанта його світогляду. Отже, релігія займає найвище місце в ієрархії цінностей, яку умовно можна поділити на дві взаємодоповнювальні системи. Перша з них – поступово вироблена протягом життя, свідомо створена й обумовлена. У первинному вигляді ця ієрархія формується під впливом виховання. Друга система – це ієрархія емоційна, яка утворюється емоційно і завдячує своїм існуванням домінуючій потребі [12, с. 129]. Доволі часто обидві ієрархії стають джерелом внутрішніх конфліктів особистості, які характерні людській дезинтеграції. Гармонійний розвиток особистості забезпечується поєднанням обох шкал вартостей через перенесення емоційного вантажу на ієрархію цінностей, прийняту інтелектом, звичайно, за умови їх внутрішнього узгодження. Отже, повна сукупність цінностей та норм людини визначають її моральність. А, власне, остання орієнтує та регулює поведінку дії людини в суспільстві. Вдосконалення особистості, її моральний розвиток є до певної міри результатом її власних зусиль, наслідком творчої праці з оволодіння морально-етичними вартостями, наслідком самовиховання. Зауважимо, що людина живе у колі оточуючого соціокультурного середовища, яке справляє значний вплив на багатогранний і всеохоплюючий процес її духовного та морального розвитку. Власне церква виступає носієм суспільної моралі. “Саме тут, – на думку А. Великого, – християнство та церква провели докорінну ревізію добра і зла за вченням Євангелії та витримали цю розрізненість впродовж століть” [1, с. 16]. Особливий акцент на виховній функції церкви поставив митрополит УГКЦ А. Шептицький, який у своєму пастирському посланні до духовенства “Як будувати рідну хату” писав: “Що Церква чи церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися. В народах немає більше виховної сили, ніж сила церкви. То вона виховує народи, вона вціплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина” [15, с. 26].

Феномен ціннісних орієнтацій як предмет соціолого-філософського аналізу досліджений поки що недостатньо. Найбільш значущим фактором мікросередовища особистості, який чинить вплив на її духовне формування, є рівень морально-психологічних відносин у сім’ї. Саме він є інтегральною характеристикою, яка відображає цінності сімейного життя. Безумовно, культурне і духовне життя як народу, так і окремої особистості повинно розглядатись як динамічна традиція, тобто як духовне відродження попередніх та творення нових вартостей. Визначальним проявом цієї динамічної традиції є життя сім’ї, культурне і духовне, що передається з покоління в покоління. Саме в сім’ї відбувається не тільки передача культурних і моральних цінностей, а й творча взаємодія одного покоління з іншим, вплив особистості на особистість.

Сім’я є основою суспільства. Адже в ній народжуються громадяни, і в ній формують ті суспільні чесноти, які є вирішальними для життя і розвитку цілого суспільства. Досвід сімейної спільноти є першим і фундаментальним внеском на благо суспільства. У сім’ї, стверджує II Ватиканський Собор, зустрічаються і допомагають одне одному різні покоління “в набуванні повнішої життєвої мудрості і в узгодженні прав одиниць з вимогами громадського життя” [2, с. 564].

Ще у 1900 році митрополит Андрей Шептицький у своєму пастирському листі “Родина як основа всякого ладу” писав: “...слаба та нещасна така суспільність, що складається з нещасних родин! Тому даремним було б зусилля забезпечити народові добробут, силу й щастя, а не подбати насамперед про те, що є першою умовою щастя й сили кожного зокрема. А тією основою людського життя є саме родина” [8, с. 19].

Можемо стверджувати, що суттю сучасної кризи сім’ї є втрата душевної рівноваги, перевага матеріального над духовним. Старша генерація відчуває, що втрата усіх абсолютних вартостей спричинила до того, що молоде покоління увійшло у життя, яке позначене негативізмом. Отже, молодь опинилась у стані відкритої суперечності з собою, без керма традиційних вартостей.

Глибоке розчарування в ефективності чесної громадянської позиції, у доцільності боротьби за справедливість викликають у молоді байдужість до соціальних проблем, що виявляються у доволі розповсюдженій тенденції сховатися від них. Зауважимо, що такий стан речей є логічним наслідком політики тоталітарного режиму, який, як відомо, проникає у всі сфери життєдіяльності суспільства, а отже, і в сім'ю, руйнуючи при цьому її духовні та морально-релігійні засади, а родина, яка не має моралі, не може зберегти традиції народу, його культуру, не виховає патріотизму і не дасть суспільству свідомого, активного громадянина.

Перехід українського суспільства від антихристиянської азіатсько-деспотичної системи цінностей, до вартостей традиційно-християнських зумовлює необхідність перегляду ролі, функцій та засад сучасного виховання. Необхідно вказати, що турбота про відродження релігійних вартостей прослідковується у діяльності багатьох політичних партій право-центристського та правого спрямування, рухів, громадських об'єднань, програмах державних структур, скерованих на реформування українського суспільства. Прикладом може слугувати комплексна програма Міністерства освіти "Україна XXI століття: стратегія освіти", у якій ставиться акцент на питанні формування духовності підрастаючого покоління на основі загальнолюдських цінностей, однією з яких є релігія. Однак усі суб'єкти виховання, в тому числі і держава чи школа, відіграють лише допоміжну роль, а пріоритетними залишаються у ділянці виховання права сім'ї.

Виховна функція сім'ї має своє джерело у природному зв'язку батьків і дітей. Біблійна ідея послуху батькам була чимось більшим, ніж віддзеркаленням патріархальних суспільних стосунків. Вона "була радше релігійна та метафізична, а не конкретна етично-соціальна. В ній містилося переконання, що світ є Божим, і тому добро в ньому сильніше від зла" [9, с. 52]. Кожен народ витворює свою виховну систему, а разом з нею і свій національно-християнський виховний ідеал, який, окрім основних принципів, закладених у книгах Святого Письма, Писаннях Апостолів, включає в себе кращі зразки своєї історії, традицій, культури. Свій традиційний виховний ідеал має й український народ. Цей ідеал носить триєдиний характер і включає в себе: християнський світогляд, національну самосвідомість та активну громадянську позицію, тобто патріотизм. Міцна, суцільна особистість може сформуватись лише на основі високих ідеалів. Отже, коли ми прагнемо виховати в українській молоді міцну волю та суцільність характеру, то необхідно прищепити їй прагнення до високої мети, що об'єднала б весь український народ. Такою метою є благо і щастя Батьківщини.

До суспільних завдань сім'ї, окрім народження та виховання, належить також і формування політичної думки. Зауважимо, що політичні переконання формуються в сім'ї опосередковано, в процесі засвоєння інших вартостей, однак це абсолютно не зменшує вартості сім'ї як соціальної інституції, у якій закладають основи політичної соціалізації особистості. Надзвичайно важливим завданням сім'ї, на нашу думку, є ознайомлення молоді з місією церкви, з роллю Київського християнства в минулому та майбутньому України та цілого Європейського Сходу.

Ми гадаємо, що творча суспільна роль сім'ї полягає у формуванні "сімейної політики" держави. Держава, будучи політичною спільнотою громадян, повинна базувати свої структури на родині як первинній людській спільності. Саме тому вона повинна бути зацікавлена, не менш ніж церква, в існуванні, розвитку та функціонуванні сім'ї в такий спосіб, щоб остання могла без перешкод здійснювати свої обов'язки. Держава повинна шанувати сім'ю, поважати її права та зважати на потреби, видаючи для цього відповідні закони та орієнтуючи на сім'ю свою соціальну, економічно-фінансову, господарську та культурну політику. Вимоги на захист родини прозвучали у Зверненні українських учасників III Європейського конгресу "Любов, життя і родина" до Президента України, до Верховної Ради України, керівників засобів масової інформації, у якому, з метою охорони та захисту родини та суспільства, учасники конгресу висловили прохання до представників державної влади сприяти спрямуванню державної родинної політики на формування в українському суспільстві цінностей родинного життя, що ґрунтується на пошані кожної

особистості [4, с. 113], та знаходять своє відображення у християнстві. Чи не найголовнішим свідченням вартості сім'ї є факт, що власне на весіллі у Кані Галилейській Ісус здійснив своє перше чудо, перетворивши воду на вино “і велич тим свою об’явив, – тож і учні його увірували в Нього” [Ів. 2,1–12].

Значну увагу сім'ї як суспільній інституції приділяє УГКЦ. У “Зверненні єпископів УГКЦ до вірних та всіх людей доброї волі про завдання християнин у сучасному суспільстві” особливий акцент ставиться на необхідності відродження традиційних вартостей української родини, яка сьогодні перебуває у небезпеці, а тому потребує особливої уваги церкви та держави [3, с. 10].

1. Великий А. Релігія й церква – основні рушії української історії / Релігія в житті українського народу. – Мюнхен – Рим – Париж: Спільне видання НТШ, УБНТ, УВАН, УВУ, 1966. – С. 3 – 38. 2. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі / Документи Другого Ватиканського Собору. – Львів: “Свічадо”, 1996. – С. 449 – 619. 3. Звернення Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних та всіх людей доброї волі про завдання християнина в сучасному суспільстві. – Дано у Львові, дня 12 березня 1999 р. б. при архикафедральному Соборі Св. Юра. – 15 С. 4. Звернення українських учасників III Європейського конгресу “Любов, життя і родина”, що відбувся у Києві 1 – 3 червня 1995 року під гаслом “Родина – майбутнє України”, до Президента України, Верховної Ради України, керівників засобів масової інформації // Колегія. – 1995. – № 6. – С. 111 – 113. 5. Краус В. Нігілізм сьогодні, або терплячість світової історії. – К.: Основи, 1994. – 124 с. 6. Льюїс К.С. Просто християнство. Бог под судом. – М.: “Гендальф”, 1994. – 272 с. 7. Оккенфельс В. Суспільне завдання Церков у житті держави / Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: Матеріали Міжнародної конференції, 15–16 травня 1998 р. м. Київ. – К., 1998. – С. 47 – 59. 8. Пастирський лист єп. Андрея Шептицького до духовенства і вірних Станіславської Єпархії Християнська Родина (1900 р.) / Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899 – 1944. – Т. II: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – Львів: “Місіонер”, 1998. – С. 17 – 36. 9. Салій Я. Декалог. – К.: “Кайрос”, рік не вказано. – 98 с. 10. Сверстюк Є. Блудні сини України. – К., 1993. – 256 с. 11. Степовик Д. Воля Божя і свобода людини: гармонія і суперечність // Колегія. – 1994. – № 3–4. – С. 184 – 191. 12. Суяк Е. Життя – дорога і шанс розвитку // Колегія. – 1995. – № 6. – С. 114 – 130. 13. Терещенко Ю. Християнство як підвалина європейської цивілізації // Віче. – 1999. – № 1. – С. 123 – 140. 14. Християнська етика. – Львів, 1997. – 159 с. 15. Шептицький А. Як будувати рідну хату. – Львів: “Свічадо”, 1999. – 46 с.